
Barmhartigheid: een zacht antwoord op een harde werkelijkheid

Theo W.A. de Wit

Wie het woord barmhartigheid vandaag in de mond neemt, of oproept iets te doen of te laten in naam van de barmhartigheid, stuit op een zekere scepsis, ja op een soort weerzin die ik trouwens ook bij mijzelf kan aantreffen. Barmhartigheid klinkt zowel soft als plechtstatig, zowel week als paternalistisch en vooral oneigentijds.

Begrippen dragen onvermijdelijk een geschiedenis en een erfenis mee en worden door allerlei krachten en machten in dienst genomen. Critici betogen terecht dat barmhartigheid geen substituut voor rechtvaardigheid kan zijn en ook niet met mildheid (bijvoorbeeld jegens misdadig gedrag) moet worden verward. En Friedrich Nietzsche keerde zich in de negentiende eeuw tegen het barmhartigheidsnarcisme van zijn tijd. 'Waarachtig, ik mag ze niet, de barmhartigen die zalig zijn in hun medelijden', zo noteert hij. Toch gaan er ook stemmen op om het woord niet bij het oud vuil te zetten en onze traditie wat geduldiger te raadplegen. Een belangrijke hint geeft de Bulgaarse schrijver Dimitré Dinev. Hij betoogt dat barmhartigheid aan gene zijde van alle ideologie staat. Terwijl rechtvaardigheid, ideologie en solidariteit vroeg of laat altijd exclusief zijn (zij sluiten bijvoorbeeld de vreemdeling, de misdadiger of de vijand uit), geldt dat niet voor de barmhartigheid. Die kan ook iemand betreffen die helemaal geen barmhartigheid 'verdient'. Zij is dus niet berekenend maar eerder genereus. Dinev noemt barmhartigheid zelfs de tegenkracht bij uitstek. Wanneer de noodzaak tot barmhartigheid zou verdwijnen, dan zou de perfecte samenleving, de paradijselijke toestand zijn bereikt. Zij heeft dus in de kern te maken met het verdragen van de imperfectie van de wereld.

Dinevs gedachten sluiten goed aan bij de reflecties van de Vlaamse filosoof Paul Moyaert over barmhartigheid. Deze werpt een aandachtige blik op de oude lijst van de christelijke 'werken van barmhartigheid'. Daarbij viel hem op dat sommige daarvan nauwelijks kunnen worden opgevat als vormen van liefdadigheid of hulpverlening. Zo is het begraven van doden geen hulpverlening maar een vorm van dienstvaardigheid, gericht op het eer brengen aan een mens. Ook het gebod om de 'lastigen' of onhandelbaren te verdragen kan in deze lijn worden begrepen. Vele geestelijk verzorgers kennen de ervaring: er zijn mensen die niet of nauwelijks nog moreel aanspreekbaar zijn, die ongevoelig zijn of geworden zijn voor de normale ethische omgangsvormen en de daarbij horende verwachtingen. Hier geraken we bij de existentiële kern, de ervaringswerkelijkheid waarop barmhartigheid wellicht een antwoord is. Er zijn momenten waarop wij oog in oog staan met morele uitzichtloosheid. Op zulke momenten worden wij geconfronteerd met de grens of met de eindigheid van de ethiek. Barmhartigheid is misschien wel het enig mogelijke *humane* antwoord op deze ervaring van de eindigheid van de ethiek.